

УДК 930 : 070 (045)

**ПЕРЕБУДОВА В ДІЇ: ПОЛІТИКА ВІДКРИТОГО ДІАЛОГУ З ЧИТАЦЬКОЮ АУДИТОРІЄЮ
ЖУРНАЛУ «ОГОНЕК»****Анна Бондарчук**

Черкаський національний університет імені Б. Хмельницького
Україна, 18031, м. Черкаси, бульвар Шевченка, 81
e-mail: anna_kayuk@cdu.edu.ua

У період перебудови, в середині 1980-х – початку 1990-х рр., засоби масової інформації набули відкритості та гласності, що чітко виявлялося, насамперед, у зростанні кількості інформаційних видань, журналів і газет, орієнтованих на об'єктивний виклад і характеристику соціальних процесів, що відбувалися у країні, а також історичних фактів недавнього минулого. Завдяки тому, що гласність принесла радикальні зміни у радянські засоби масової інформації, відбувалося ослаблення ідеологічного тиску на них. В результаті, у засобах масової інформації все частіше стали з'являтися матеріали, що правдиво висвітлювали стан справ у країні, історичні факти, які раніше розцінювалися як такі, що суперечать комуністичній ідеології. У пресі стали друкуватися статті та листи з критикою партії, уряду, бюрократії і, навіть, деяких аспектів перебудови. Радянські люди вперше за 70 років отримали «офіційний» дозвіл публічно виступати та відстоювати свою думку з нагальних питань життя суспільства, критикувати владу. Журнали та газети публікували безліч листів і відгуків читачів. Без сумніву, одним з найпопулярніших видань того часу варто назвати журнал «Огонек», який отримав звання «рупору» перебудови.

Історіографічний огляд даної теми вказує на те, що дослідження трансформацій, які відбувалися у редакційній політиці популярного тижневика «Огонек», а саме налагодження відкритого діалогу з читачською аудиторією, було дотичним до більш широких проблем. З праць такого спрямування виділимо дисертацію К. Єсикової [9], одним з досліджуваних питань якої була концепція комунікативної взаємодії журналу «Огонек» з читачами. Також варто зазначити працю О. Гордіної [5], де зосереджується увага безпосередньо на історичних матеріалах тижневика. Про особливу роль журналу «Огонек» у формуванні нової суспільної свідомості читачів йдеться у роботі Н. Єлісеєвої, зокрема, йдеться про переоцінку радянського минулого у матеріалах популяр-

ного тижневика [8].

Мета наукової статті дослідити зміни у редакції журналу «Огонек», що були продиктовані новою політикою гласності, а саме налагодження зв'язку «читач-журнал-читач». А також визначити вплив такої взаємодії на формування нової суспільної свідомості громадян.

Основною джерельною базою даного дослідження є матеріали журналу «Огонек» за 1986-1989 рр. – повні річні підшивки. Що ж до методики, то основоположним у роботі є принцип історизму. Він реалізується через застосування низки історичних методів: описовий метод, порівняльно-історичний метод, особливо цінні результати при вивченні публікацій журналу дає застосування методу контент-аналізу.

У середині 1980-х років «Огонек» змінювався сам і старався змінити навколишнє життя. З обранням нового редактора журналу В. Коротича (1986-1991 рр.) була створена нова концепція тижневика бути авторитетним і правдивим співрозмовником для всіх верств суспільства. Важливим аспектом у новій редакційній політиці «Огонька» стало відновлення та налагодження зв'язку «читач-журнал-читач». Так, на сторінках видання була опублікована анкета «Кто вы, наш читатель?», де всі бажаючі могли відповідати на запитання та надсилати листи в яких розповідали про себе, а потім ці листи читачів публікувалися на сторінках журналу. Здебільшого це були не просто короткі, формальні відповіді на поставлені запитання. В них висвітлювалася людська доля, історія пошуків свого місця у житті, радісні та трагічні моменти, навіть траплялися особисті зізнання [22, с. 10]. Аналізуючи надіслані листи читачів завідувача відділу листів і масової роботи В. Морозова робить висновок: «Обратившись к читателю с просьбой рассказать о себе, мы попали в самую болезную точку – оказалось, что читатели давно ждут откровенного, доверительного, теплого разговора по душам, чтобы можно было излить умному другу все, что волнует» [17, с. 5].

У № 37 1986 р. є публікація Н.Бумагіної ««Шары» белые и черные» [1, с. 18], де кореспондентка звертається до читачів журналу. Її цікавить, що подобається в «Огоньку», які недоліки має тижневик, вислуховує пропозиції, бере до уваги нові теми, які б цікавили суспільство. Спостерігається активна взаємодія редакції тижневика з читачами, часто до редакції надходили листи в яких читачі висловлювали своє враження про прочитане у журналі, або й взагалі підказували кореспондентам нові теми для дослідження. Наприклад, у № 3 за 1987 р. опубліковано лист студентки Ленінградського інституту авіаційного приладобудування, в якому читачка та її друзі-студенти цікавляться життям та науковою діяльністю Г.І. Марчука – новообраного Президента Академії наук СРСР. Тому саме цій постаті була присвячена стаття Л. Голованова «Во власти поиска» [4, с. 17].

Інтерв'ю із завідувачим сектором теорії і соціології кримінального права Інституту держави і права АН СРСР, доктором юридичних наук, професором А. Яковлевим взагалі було побудоване безпосередньо з питань читачів. Адже, 18 червня 1987 р. був виданий Указ Президії Верховної Ради СРСР про амністію у зв'язку з 70-річчям Жовтневої революції. Перші читацькі відгуки з'явилися буквально наступного дня. Тому кореспондентка А. Алова будувала розмову таким чином: «С вашего позволения возьму на себя роль представителя читателей и буду строить свои вопросы прямо на цитатах из писем. Итак, «столицу и другие крупные города наводнят уголовники» – это опасение москвича Н. Батурина. О. Авдеенко из Одессы считает так: «Конечно, «урки» будут довольны – избежали заслуженного наказания. Но о нас-то почему не подумали? Ведь мы теперь не сможем спокойно ходить по улицам...» [3, с. 28].

Практикою стали листи, в яких читачі відразу ж на початку свого повідомлення посилалися на попередні публікації «Огонька»: «С огромным интересом прочитал очерк Д. Лиханова «Анатомия касты». Спасибо ему за освещение этого громкого дела...» [13, с. 1], «Статья «О почестях и наградах» в «Огоньке» № 25 побудила меня написать о том, почему я отказался от ордена Отечественной войны II степени» [18, с. 4], «Прочитал статью в «Огоньке» № 23 «Обратного хода нет» и не разделяю тревоги редакции и врачей по поводу появления новой болезни СПИД» [11, с. 5], «Несколько слов по поводу интервью с Чингизом Айтматовым «Цена прозрения» в № 28. Принципиально не могу согласиться с позицией

уважаемого мной писателя» [6, с. 31] і т.д.

Деякі публікації, особливо на історичні теми, обговорення яких раніше було заборонено, викликали у читачів справжній резонанс. Така бурхлива реакція суспільства проявлялася в опублікованих листах. Так, до редакції надійшло сотні листів щодо статті доктора історичних наук В. Полікарпова. Більшість із них починалися схвальними словами, що це перемога, гласність тріумфує, якщо стало можливим говорити правду, яку замовчували десятиліттями. Але є й такі листи, де читачі не погоджувалися з автором публікації та вважали політику Сталіна оправданою. Таким чином на сторінках журналу починали виникати різноманітні обговорення, або ж дискусії між самими читачами.

Неодноразово і сам редакторський колектив тижневика звертався до читачів з закликами продовжувати брати активну участь у житті «Огонька». Наприклад, у № 52 за 1986 р., аналізуючи надіслані листи до редакції В. Морозова зазначала: «Редакция благодарит всех приславших отклики на наши публикации, благодарит за неравнодушие и ждет от вас советов, предложенный, раздумий, откровенный» [17, с. 5]. У № 30 за 1987 р. читаємо таке звернення: «Разные письма. С одними соглашаешься, другие вызывают чувство протеста, третьи заставляют по-новому взглянуть на старую проблему, четвертые... Да впрочем, все письма, которые приходят сейчас в редакцию, интересны, важны для нас, они заставляют размышлять, удивляются, спорить, думать» [20, с. 5]. У № 1 за 1989 р. В. Коротич писав: «Редакция благодарна постоянным подписчикам и горячо приветствует новых. «Скорее, ярче, смелее, чем в других редакциях» – эти слова остаются нашим девизом и в новом году» [7, с. 5].

До редакції журналу писали про те, чого не хотіла чути і визнавати радянська влада – про погані квартири та злиденне життя, про безправ'я, безробіття та багато іншого, що не могло потрапити на сторінки благополучної партійної преси. Так до редакції журналу з кожним разом приходило все більше листів про низаних болям, несправедливістю та відчайдушним пошуком правди. Наприклад, М. Ренні з Ленінграду писав про жахливі побутові умови в армії та про втечі курсантів: «Оказалось, что за три месяца службы курсанты всего пять раз мылись в бане, где нет горячей воды и лимитирована холодная. Постельное белье меняют крайне редко, в подразделении завелись вши. От плохих бытовых условий курсанты

совершают бега, только за последние два месяца убежали два человека. Курсанты постоянно хотят есть и спать, плохо одеты и плохо выучены по специальности» [24, с. 7].

Учасник війни І. Захаров скаржився на низькі пенсії: «Знал я, что к 40-летию Победы было решение прибавить пенсию участникам войны на 20 процентов. Время идет, пенсию не прибавляют. Я – в райсобес, а там отвечают: «Не положено, хоть участник войны, но вы – пенсионер-колхозник». ...О какой социальной справедливости мы говорим, если для пенсионера-рабочего – одни условия, а для пенсионера-колхозника – другие?» [10, с. 6].

Про перешкоди святкуванню 175-річчя великого поета Т. Шевченка писав Б. Козлов з Києва: «10 марта в Киеве, у памятника Т.Г. Шевченко, я стал свидетелем поразительного явления. Праздновалось 175-летие великого поэта, и множество людей пришли к памятнику возложить цветы, почитать стихи, спеть «Реве та стогне...». Но не тут-то было!» [12, с. 7].

Про постійний дефіцит товарів скаржився М. Любаков: «Я часто гощу у родственников в городе Жашкове Черкасской области. Район этот сельскохозяйственный, но купить в магазине картошку, помидоры, морковь, лук невозможно. Также не бывает и масла по госцене, хотя есть свой маслозавод. Но вот приехал первый секретарь Черкасского обкома партии, и на один час на прилавках появилось все. Зачем эта показуха?» [14, с. 3] і так далі.

Нами зафіксовані випадки, коли колектив журналу особисто допомагав читачам вирішити ті чи інші проблеми, особливо це стосувалося захисту культурних пам'яток. Для прикладу наведемо лист підписаний 300 особами, що надійшов до редакції: «Мы, прихожане Рождество-Богородицкой православной церкви, обращаемся к вам с просьбой о защите наших законных прав, гарантированных Конституцией СССР, законодательством о культурах. У нас хотят конфисковать строящееся молитвенное здание на месте старой церкви, находящейся в аварийном состоянии, на том основании, что мы начали ее возводить без письменного разрешения властей (но ведь устные распоряжения и председателя райисполкома, и его зама были даны при свидетелях!)» [2, с. 30]. Для розслідування та детальнішого вивчення справи був обраний спеціальний кореспондент «Огонька» С. Власов. Він отримав відрядження до Краснодарського краю та неодноразово особисто спілкувався з представниками обох конфліктуючих сторін. Таким чином на сторі-

нках тижневика з'явилася публікація «Если рассудить по-людски», де обговорювалася ця проблемна ситуація. Також до редакції надійшло повідомлення з Краснодарського краю від секретаря Крайового комітету Комуністичної партії Б. Кібірева: «В дополнение к материалу, собранному специальным корреспондентом «Огонька» С. Власовым о строительстве молитвенного дома в станице Красноармейская Краснодарского края, сообщаем, что данный вопрос рассмотрен на бюро крайкома КПСС. ...Принято решение узаконить строительство молитвенного дома, при этом исправить просчеты, имеющиеся в самодельном проекте... Уполномоченным Совета по делам религии при Краснодарском крайисполкоме принимаются меры к руководителям церковного совета, допустившим грубые нарушения советских законов о религиозных культах. Принятыми мерами конфликт исчерпан, обстановка в ст. Красноармейской нормализуется» [2, с. 31].

У журналі навіть була створена міні-рубрика «Огоньку отвечают», в якій звітувалося про всі конфліктні питання, які були вирішені завдяки публікаціям популярного тижневика. Чисельні звіти на сторінках тижневика свідчать про те, що з думкою журналу рахувалися не тільки читачі, але й владні органи країни.

По мірі того як зростав авторитет журналу, зростала і неприязнь до нього, не тільки з боку преси, яка мала діаметрально протилежні погляди, але й з боку чиновників. Журнал називали антирадянським та антикомуністичним, але його прибутки як і раніше йшли до Управління справами Комуністичної партії, яке володіло видавництвом «Правда». З великими затримками друкувався у «Правді» зростаючий тираж «Огонька», значно гірше відбувалася доставка журналу передплатникам. Унаслідок цього до журналу надходила маса листів зі скаргами й обуренням, деякі з них були опубліковані. Так, у № 30 за 1987 р. опубліковані листи-скарги про погану доставку «Огонька» та проблеми з підпискою журналу. Читачам надана відповідь з відділу листів і масової роботи, що редакція прикладає максимум зусиль, щоб вирішити озвучені читачами проблеми: «Уважаемые читатели! Если вам не вовремя доставили журнал, сообщите. Если не подписали, звоните в редакцию, телеграфируйте о каждом факте нарушения. Ваши письма, каждый конкретный случай будут рассмотрены и, мы уверены, помогут решить наболевший вопрос с доставкой и подпиской» [7, с. 5].

З приводу цих скарг була проведена відповідна робота у Міністерстві зв'язку СРСР, про

яку на сторінках «Огонька» відзвітував Ю. Мілехін – заступник начальника Головного управління з поширення преси Міністерства зв'язку СРСР. Ю. Мілехіним було дане роз'яснення щодо кожного окремо взятого листа, опублікованого у журналі [15, с. 5]. Та все ж листи зі скаргами продовжували надходити до редакції тижневика. У № 39 за 1988 р. читачка жалілася на те, що була змушена дати хабара за підписку на «Огонек»: «Впервые в жизни (а мне 70 лет) дала взятку. Знаете за что? За подписку на «Огонек». Сколько? 50 рублей сверх стоимости подписки. ...Приходится поступать нечестно. ...Раз дефицит – значит спекуляция, организаторы лимита должны были предвидеть и это. Фамилию сообщают только редакции, сами понимаете почему» [23, с. 2]. Також спостерігаємо випадки, коли вище керівництво навмисно робить все, аби журнал не потрапив до читача. Цьому свідчить лист В. Шелеста з Іжевська: «Направляю вам прелюбопытный документ, разосланный по некоторым библиотекам Ижевска. Здесь без комментария ясно видно отношение нашего горкома партии к гласности» [26, с. 7]. Так, редакції була надіслана копія документа, в якому говорилося про те, що міський комітет партії не рекомендує проводити пропаганду журналу «Огонек» та «Московские новости», а активізувати пропаганду газети «Правда».

Існували проблеми і з пільговим правом на підписку журналу «Огонек», про що свідчить звернення редакції тижневика до міністра зв'язку СРСР В. Шамшина: «Множество писем и телеграмм получил «Огонек» от читателей, которые имеют льготное право на подписку, и поток их, как это ни прискорбно, продолжает и продолжает нарастать. Предварительный анализ свидетельствует, что в результате введения ограниченный больше всех пострадали именно льготники. От имени читателей просим дать официальное разъяснение: как им практически реализовать свое преимущественное право на подписку?» [19, с. 6].

Листів надходила так багато, що у № 9 за 1989 р. редакція надрукувала повторне звернення до читачів, з обіцянкою зробити все, щоб ситуація змінилася на краще: «Редакция журнала получает множество телеграмм, писем и телефонных звонков от подписчиков, встревоженных и возмущенных задержками в доставке им «Огонька». Даже в Москве эти задержки многодневны. Единственное предлагаемое нам объяснение: «Слишком многие хотят читать «Огонек»: печатники и доставщики не успевают» ...Дорогие читатели, мы разде-

ляем ваши недоумение и гнев, обещаем делать все для того, чтобы ситуация изменилась к лучшему. Нам очень обидно за вас, за себя и за дело» [21, с. 6].

Читачі не тільки захищали та підтримували улюблений журнал, але й пропонували конкретну допомогу. Так, від імені колективу «Інтермаркет» І. Сафонов та А. Уткін дякують журналу за грандіозну роботу у справі формування та виховання демократичних принципів життя радянської держави. Знаючи, що редакція має труднощі з папером, колектив фірми прийняв рішення перевести у 1989 р. на рахунок журналу 10% валютних відрахувань від доходів фірми для закупівлі паперу. А також закликали інші державні та кооперативні підприємства приєднатися до цієї ініціативи [25, с. 7]. Робітники художнього цеху № 3 фабрики іграшок № 1 у Загорську також висловили бажання допомогти «Огоньку» з приводу нестачі паперу, за умов співпраці: «Предлагаем помочь с покупкой бумаги за валюту. Мы можем продавать за рубеж матрешки и высокохудожественные шкатулки. ...Вы помогаете рекламировать наши изделия и заключать сделки с партнерами, а взамен получаете бумагу. Деньги от продажи журналов, напечатанных на этой бумаге, пойдут в уплату ссуды на аренду, на развитие производства. Таково наше предложение» [16, с. 25].

Отже, скасування режиму цензури та тотального контролю над пресою з боку держави призвело до установки на мовну свободу, унаслідок чого засоби масової інформації перестали розглядатися, як інструмент ідеологічного виховання мас. Правдиве, аргументоване слово у друкованих виданнях, на телебаченні та радіо відроджувало віру в пресу, сприяло подоланню «кризи довіри» до неї. У роки перебудови журнал «Огонек», віддалившись від канонів радянської журналістики відводить основну роль автору у процесі комунікації, важливим стали його власні думки та ставлення до безпосередньо обговорюваної ситуації, а також вміння вступити у діалог з читачем. Багато уваги приділялося роботі з читачькими листами у рубриці «Слово читача. Пошта Огонька». Відділ листів, який працював під наглядом В. Юмашева, готував добірки до кожного номеру. Під листи було виділено розворот (дві сторінки), і саме це стало фірмовим знаком «Огонька». Традицією стали постійні звернення редакції тижневика до читачького загалу. У більшості випадків це були інформаційні листи з певними закликами, або ж з подякою за довіру та підтримку. Такі дії сприяли виник-

ненню довірливого ставлення до журналу та живого діалогу на різноманітні теми. Новації у редакторській політиці, які були запроваджені В. Коротичем сприяли більшій відкритості та демократизації публіцистики журналу. Саме ці зміни у 1986-1987 рр. стали підґрунтям лідируючої позиції «Огонька» впродовж доби перебудови.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Бумагина Н. «Шары» белые и черные // Огонек. 1986. № 37. С. 18-19.
2. Власов С. Если рассудить по-людски // Огонек. 1989. № 13. С. 30-31.
3. Время миловать: разговор с доктором юридических наук, професором А. Яковлевым / беседу вела А. Алова // Огонек. 1987. № 33. С. 28-31.
4. Голованов Л. Во власти поиска // Огонек. 1987. № 3. С. 17-18.
5. Гордина О. Проблемы отечественной истории на страницах массового журнала «Огонек» 1987-1991 гг. Тематический анализ: Автореф. дис... канд. истор. наук: 07.00.09 «Историография, источниковедение и методы исторического исследования». Нижний Новгород, 2004. 26 с.
6. Григорьев Б. Слово читателя // Огонек. 1987. № 34. С. 31.
7. До подписки – неделя. Отдел писем и массовой работы // Огонек. 1987. № 30. С. 5.

8. Елисеева Н. Советское прошлое: начало переоценки // Отечественная история. 2001. № 4. С. 93-105.
9. Есикова Е. Журнал «Огонек» в контексте переходных эпох: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.01.10 «Журналистика». Москва, 2011. 21 с.
10. Захаров И. Слово читателя // Огонек. 1989. № 1. С. 6.
11. Игорев М. Слово читателя // Огонек. 1987. № 30. С. 5.
12. Козлов Б. Слово читателя // Огонек. 1989. № 17. С. 7.
13. Костюкова А. Слово читателя // Огонек. 1986. № 52. С. 1.
14. Любаков М. Слово читателя // Огонек. 1987. № 37. С. 3.
15. Милехин Ю. Слово читателя // Огонек. 1987. № 40. С. 5.
16. Молохина, Фомина, Бокова, Новоселова. Слово читателя // Огонек. 1988. № 47. С. 25.
17. Морозова В. Вы нам писали... // Огонек. 1986. № 52. С. 1; 5.
18. Наджаев А. Слово читателя // Огонек. 1987. № 30. С. 4.
19. От редакции. Для кого же льготы? Почему нарушаются права подписчиков // Огонек. 1988. № 39. С. 6.
20. От редакции // Огонек. 1987. № 30. С. 5.
21. От редакции // Огонек. 1989. № 9. С. 6.
22. Почта «Огонька». Наше «Я» // Огонек. 1986. № 47. С. 10-11.
23. Р-ва Н. Слово читателя // Огонек. 1988. № 39. С. 2.
24. Ренни М. Слово читателя // Огонек. 1988. № 47. С. 7.
25. Сафонов И., Уткин А. Слово читателя // Огонек. 1988. № 47. С. 7.
26. Шелест В. Слово читателя // Огонек. 1989. № 17. С. 7.

Бондарчук Анна Перебудова в дії: політика відкритого діалогу з читацькою аудиторією журналу «Огонек»

У статті відображено зміни у редакційній політиці журналу «Огонек», які були продиктовані новою політикою перебудови та гласності. Здійснений аналіз публікацій свідчить про поступову демократизацію матеріалів журналу. Досліджено налагодження зв'язку «читач-журнал-читач», що сприяло взаємодії читача з журналом і читацького загалу між собою. Також підкреслено, що саме нова концепція журналу сприяла перетворенню «Огонька» у рупор перебудови.

Ключові слова: перебудова, гласність, відкритий діалог, журнал «Огонек», суспільна свідомість

Бондарчук Анна Перестройка в действии: политика открытого диалога с читательской аудиторией журнала «Огонек»

В статье отобразены изменения в редакционной политике журнала «Огонек», которые продиктованы новой политикой перестройки и гласности. Проведенный анализ публикаций свидетельствует о постепенной демократизации материалов журнала. Исследовано налаживание связи «читатель-журнал-читатель», что способствовало взаимодействию читателя с журналом и круга читателей между собой. Также подчеркнуто, что именно новая концепция журнала способствовала превращению «Огонька» в рупор перестройки.

Ключевые слова: перестройка, гласность, открытый диалог, журнал «Огонек», общественное сознание

Bondarchuk Anna Perestroika in Action: The Policy of Open Dialogue with the Readers of «Ogonek»

The changes in editorial policy of the «Ogonek» magazine, which are dictated by the new policy of perestroika and glasnost' are shown in the paper. The analysis of publications made suggests a gradual democratization of the magazine's materials. Publications of the weekly magazine raised current issues of present time. Opening of new headings on the pages of the weekly magazine (e. g., «The Alphabet of Glasnost», «Witness Testimony», «The Pain of the Motherland», «The Event of the Week», «Documents Speak», «Keep Forever», etc.), indicates a wide range of discussed topics. Also, a great attention was paid for the publication of archival documents and previously prohibited manuscripts. The communication «reader-magazine-reader», which facilitates the interaction between readership and the magazine as well as within the reader's community, is studied. Meanwhile, editorial staff of the magazine paid much attention to work with the readers in the column «The Reader's Word. The Ogonek's Mail». Permanent appeals of the magazine editors to the reader community became a tradition. In most cases these were informative letters with specific appeals, or with gratitude for the trust and support. The new policy of the magazine promoted the transformation of Ogonek into a horn of Perestroika.

Keywords: Perestroika, glasnost', open dialogue, «Ogonek» magazine, social consciousness

Надійшла до редакції 23.02.2018 р.